

Η αξία και η αξιοποίηση ελληνικών ιστορικών εφημερίδων- Θέματα σχεδιασμού ψηφιακών συλλογών

Αριέττα Παπαϊωάννου

Βιβλιοθηκονόμος, υποψήφια διδάκτορας Παν. Ιωαννίνων

Νεοφύτου Δούκα 58, 45332, Ιωάννινα

e-mail: arietap@hotmail.com ariettapapaioannou@gmail.com

Περίληψη

Δεδομένου ότι οι ιστορικές εφημερίδες αποτελούν σημαντική πηγή πληροφόρησης για την κοινωνική, πολιτική και οικονομική εξέλιξη ανά τους αιώνες, το παρόν άρθρο επιχειρεί να τεκμηριώσει τη σημασία της ψηφιοποίησης και ψηφιακής διάθεσης των ιστορικών ελληνικών εφημερίδων. Προσεγγίζονται θέματα σχεδιασμού, δημιουργίας και διάθεσης ψηφιακών συλλογών ελληνικών ιστορικών εφημερίδων με έμφαση στην αποτελεσματική υλοποίηση, στην άνετη πρόσβαση, στην ανάκτηση και στην αξιοποίηση του υλικού τόσο από το ευρύ κοινό όσο και από τον ειδικό ερευνητή. Προτείνονται σχετικά συγκεκριμένες δράσεις προς αυτές τις κατευθύνσεις.

Λέξεις κλειδιά: Ιστορικές εφημερίδες, ψηφιοποίηση, ψηφιακό περιεχόμενο, ψηφιακές συλλογές, βιβλιοθήκη

Abstract

Given that historical newspapers comprise important sources of information about the society, the politics and the economics of the past, this paper attempts to put forward the importance of the digitization and the digital availability of Greek historical newspapers. Issues of digital collection design, creation and promotion are tackled with an emphasis on successful implementation, easy access, data retrieval and use for research, academic and non-academic needs. Certain actions towards these ends are proposed.

Keywords: Historical newspapers, digitization, digital content, digital collections, library

1. Αξία των παλαιότυπων εφημερίδων

Η εφημερίδα αποτελούσε ανέκαθεν καθημερινή βασική πηγή πληροφόρησης τόσο σε τοπική όσο και σε παγκόσμια κλίμακα. Συνέβαλε και συμβάλλει ουσιαστικά στην κοινωνική, πολιτική και οικονομική ενημέρωση του πολίτη και του ερευνητή. Τα τελευταία χρόνια, με δεδομένο το ρόλο των νέων τεχνολογιών στην παραγωγή και διάθεση των σύγχρονων εφημερίδων, διαπιστώνουμε πόσο εύκολα επιτυγχάνεται η διάδοση της πληροφορίας μέσω

της ηλεκτρονικής της μορφής. Από την άλλη πλευρά δεν είναι εύκολο να ισχυριστούμε ότι συμβαίνει το ίδιο με τις ιστορικές ελληνικές εφημερίδες, οι οποίες σχεδιάστηκαν, συντάχθηκαν και κυκλοφόρησαν σε εποχές καίριες για την ιστορία της Ελλάδας και την εξέλιξη του εντύπου. Αναφερόμαστε στο χρονικό πλαίσιο από το 1784, όπου φαίνεται να εκδίδεται η πρώτη ελληνική εφημερίδα στη Βιέννη (Λάιος, 1955), έως τα μέσα του 20ού αιώνα, οπότεν πραγματοποιούνται τα πρώτα βήματα για τη δημιουργία και αξιοποίηση των νέων τεχνολογικών μέσων.

Η χρήση και η μελέτη της ιστορικής εφημερίδας ως πρωτογενούς και πολυδιάστατης πηγής αποτελούσε χρονοβόρα και περίπλοκη διαδικασία για τους ερευνητές (James-Gilboe, 2005). Απαιτούσε, και μέχρι σήμερα στις περισσότερες περιπτώσεις απαιτεί, την αφιέρωση ημερών, εβδομάδων ή/και μηνών σε περιορισμένους χώρους αρχείων και πολύ συχνά σε απομακρυσμένες τοποθεσίες στις οποίες φυλάσσεται το υλικό. Η κατάσταση αυτή υποχρεώνει τον μελετητή να επιμηκύνει την περάτωση της εργασίας του, να επιβαρύνει τον οικονομικό προϋπολογισμό της μελέτης, να δαπανήσει χρόνο για την επίσκεψη στους χώρους φύλαξης της ιστορικής εφημερίδας, προκειμένου να βρει υλικό και πληροφορίες. Ας μην παραλειφθεί ότι δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που τελικά ο μελετητής κρίνει ότι τα περιεχόμενα της εφημερίδας δεν είναι τόσο χρήσιμα, με αποτέλεσμα η όλη του προσπάθεια να επιφέρει μόνο την απογοήτευση και τις απώλειες σε χρόνο και χρήμα. Η διάθεση των περιεχομένων σε ψηφιακή μορφή σίγουρα αποτρέπει τις αρνητικές αυτές καταστάσεις, τις οποίες πολλοί ερευνητές βιώνουν συχνά. Με την εισαγωγή και τη διάδοση των νέων εφαρμογών στη διαχείριση και παροχή δεδομένων και στο πλαίσιο της δυναμικότητας των νέων μέσων επικοινωνίας, η ιστορική εφημερίδα σε ψηφιακή πλέον μορφή αναδεικνύει το πλούσιο περιεχόμενό της, μετατρέπεται σε εύχρηστη πηγή ιστορικών πληροφοριών, ελκύει νέες ομάδες χρηστών (Hirtle, 2002) και αποκαθιστά την ιστορική της αξία στη σύγχρονη πραγματικότητα.

2. Ιστορικές εφημερίδες και βιβλιοθήκες – Αξιοποίηση

Η τεράστια αξία των εφημερίδων ως ιστορικά ντοκουμέντα αναγνωριζόταν ανέκαθεν από τις βιβλιοθήκες παρά τα προβλήματα που δημιουργούσε ο φυσικός όγκος των συλλογών από άποψη αποθήκευσης και συντήρησης. Οι περισσότερες βιβλιοθήκες που διατηρούν έντυπες συλλογές παλαιότυπων εφημερίδων, ανάμεσα τους και δύο από τις σημαντικότερες του κόσμου, η Βιβλιοθήκη του Κογκρέσου και η Βρετανική Βιβλιοθήκη, μετέτρεψαν το περιεχόμενο των εφημερίδων από έντυπη σε μορφή μικροφίλμ. Η κίνηση αυτή έγινε κυρίως για λόγους διατήρησης και διάσωσης της ιστορικής πληροφορίας και δευτερευόντως για λόγους εξοικονόμησης χώρου. Οι βιβλιοθήκες αυτές διατήρησαν και διαθέτουν και τις έντυπες συλλογές παλαιότυπων εφημερίδων, σε αντίθεση με άλλες βιβλιοθήκες, στις οποίες αποφασίστηκε να αποσυρθούν οριστικά τα πρωτότυπα φύλλα των εφημερίδων μετά τη δημιουργία μικροφίλμ ή την ψηφιοποίησή τους (Deegan, et al, 2002). Ενδεικτικά αναφέρουμε την περίπτωση της βιβλιοθήκης Mayo County Library στην Ιρλανδία όπου το 64.4% των τίτλων εφημερίδων που αποθηκεύτηκαν σε μορφή μικροφίλμ αποσύρθηκε οριστικά και αγνοείται (Fitzgerald, 2003).

Το κοινό σήμερα αναζητά την εύκολη και γρήγορη πρόσβαση σε συγκεκριμένη πληροφορία. Με αυτό το δεδομένο καλούνται οι βιβλιοθήκες και τα κέντρα πληροφόρησης να αξιοποιήσουν το περιεχόμενο των ελληνικών παλαιότυπων εφημερίδων μέσω διαδικασιών και εργασιών ψηφιοποίησης και να παρέχουν εύχρηστους τρόπους ανάκτησης αυτού του περιεχομένου από το κοινό. Για τη μελέτη, τον σχεδιασμό και την υλοποίηση τέτοιων έργων,

οι βιβλιοθήκες οφείλουν να εξετάζουν προσεκτικά τα μέσα που διατίθενται, να εκτιμούν τις δυνατότητες, και να αποφαινόμενοι κατά πόσο είναι σε θέση να αναλάβουν αποκλειστικά ένα τέτοιο έργο ή αν απαιτείται συνεργασία με άλλους φορείς που υλοποιούν ή είναι πρόθυμοι να υλοποιήσουν ανάλογα έργα. Υπάρχει βεβαίως και η επιλογή της ανάθεσης έργου σε εταιρεία/ες προμήθειας υπηρεσιών ψηφιοποίησης με το σχετικό κατά περίπτωση κόστος και με την προϋπόθεση της αυστηρής καταγραφής των αναγκών και την ύπαρξη και εδραίωση άψογων συνθηκών επικοινωνίας και συνεργασίας.

Σε κάθε περίπτωση η βιβλιοθήκη που θα αποφασίσει να υλοποιήσει έργο ψηφιοποίησης ιστορικών εφημερίδων είναι σημαντικό να συζητήσει και να ορίσει τα παρακάτω:

1. *Ποιος είναι ο στόχος του εγχειρήματος;*

Εκτός από τους βασικούς λόγους εφαρμογής ενός έργου ψηφιοποίησης, οι οποίοι συνοψίζονται στη διάσωση του ιστορικού περιεχομένου, στην επ' αόριστον αποτελεσματική πρόσβαση, αναζήτηση και ανάκτηση της επιθυμητής πληροφορίας, στην ανάδειξη αρχαιακού πρωτογενούς υλικού και στην ποιοτική παροχή υπηρεσιών, κάθε βιβλιοθήκη, κέντρο ή ίδρυμα θα πρέπει να εξετάσει τους στόχους που θα θέσει ανάλογα με το καθεστώς λειτουργίας, την πολιτική δράσης και το εύρος των αναγκών, όπως αυτές προσδιορίζονται κυρίως από τις απαιτήσεις των χρηστών που εξυπηρετεί.

2. *Ποιο τμήμα υλικού θα προβληθεί στο πρώτο στάδιο της εφαρμογής; (μορφή, κατάσταση, μέγεθος, πνευματικά δικαιώματα)*

Η βιβλιοθήκη ή ο φορέας ανάληψης θα πρέπει αρχικά να εξετάσει ποιες συλλογές εφημερίδων «υπερισχύουν» σε σημαντικότητα και ενδιαφέρον περισσότερο το κοινό. Κατ' επέκταση, θα πρέπει να αξιολογηθεί η μορφή αυτών των συλλογών (δεμένοι τόμοι, μικροφίλμ, μεμονωμένα φύλλα, ολοκληρωμένη συλλογή τίτλων εφημερίδων, τίτλοι με ενδιάμεσα κενά κ.λπ.), η φυσική κατάσταση του υλικού (φθορές στο χαρτί, φθορές στα τυπογραφικά στοιχεία, λεκέδες κ.λπ.), το μέγεθος (επηρεάζει καταλυτικά την επιλογή των τεχνικών μέσων υποστήριξης της ψηφιοποίησης) και τα πνευματικά δικαιώματα που διέπουν το περιεχόμενο.

3. *Ποια σύνολα χρηστών θα εξυπηρετήσει αυτή η υπηρεσία;*

Οι ομάδες χρηστών μιας βιβλιοθήκης ορίζονται κατά κανόνα από το θεματικό χαρακτήρα της βιβλιοθήκης, αν και η ιστορική εφημερίδα ως πολυδιάστατη πηγή πληροφοριών απευθύνεται στο ευρύ κοινό και ενδιαφέρει το ευρύ κοινό (τοπικό, περιφερειακό και παγκόσμιο). Είναι σημαντικό λοιπόν η βιβλιοθήκη ή ο φορέας ψηφιοποίησης και διάθεσης του περιεχομένου παλαιότυπης εφημερίδας να προβάλλει στο κοινό αποτελεσματικά αυτή την υπηρεσία, ώστε να προσελκύει και χρήστες που τα ενδιαφέροντα τους διαφέρουν από αυτά που ορίζει ο θεματικός χαρακτήρας της βιβλιοθήκης.

4. *Τεχνικές προδιαγραφές: ποιες απαιτούνται, ποιες υπάρχουν και πως μπορούν να εξασφαλιστούν τόσο για την εκτέλεση του έργου όσο και για την προβολή και διατήρησή του.*

Εκτίμηση εξοπλισμού:

- Ηλεκτρονικοί υπολογιστές, κατάλληλα παραμετροποιημένοι για εργασίες ψηφιοποίησης
- Οθόνες ελέγχου, συμβατές με το μέγεθος των φύλλων των εφημερίδων

- Σαρωτές, προτιμώνται οι σαρωτές βιβλίων (Book scanners) που ενδείκνυνται για υπερμεγέθη και ευπαθή έργα
- Ψηφιακή κάμερα
- Κατάλληλες χρωματικές κλίμακες και κλίμακες μεγέθους

Εκτίμηση λειτουργικών προγραμμάτων:

- Προγράμματα σάρωσης (Scanning Software)
- Προγράμματα 'οπτικής αναγνώρισης χαρακτήρων' (OCR, δηλ. Optical Character Recognition Software) με δυνατότητα ανάγνωσης ελληνικών χαρακτήρων
- Προγράμματα ελέγχου εικόνας (Image Editing Software)
- Προγράμματα ελέγχου ψηφιακών στοιχείων (Digital Asset Management-DAM)

Σταθμοί και χώροι εργασίας

- Ευρύχωροι, για άνετη μεταφορά συλλογών και τεχνικών μέσων
- Ασφαλείς, για παλαιότυπες συλλογές, όταν φυλάσσονται για μεγάλο χρονικό διάστημα
- Ελεγχόμενα κλιματιζόμενοι, για την προστασία των παλαιότυπων συλλογών (15,00 C -20,00 C. και 40-50 % σχετική υγρασία) (Ingram, 2007)
- Με ελεγχόμενους πόρους φωτός. Οι αλλαγές στην ένταση του φωτός επηρεάζουν τη διακύμανση των χρωμάτων κατά την προβολή της εικόνας στην οθόνη του υπολογιστή (BCR, 2008)

5. Κόστος

Το κόστος για την υλοποίηση ενός έργου ψηφιοποίησης ιστορικών εφημερίδων θα πρέπει να αξιολογηθεί ανάλογα με τις ανάγκες που ορίζονται παραπάνω και με τους στόχους που θα θέσει κάθε βιβλιοθήκη. Δεδομένο είναι ότι η βιβλιοθήκη θα χρειαστεί να κατανείμει το ποσό δαπάνης σε τεχνικό εξοπλισμό, σε εξειδικευμένο προσωπικό και σε εργασίες σχεδιασμού και συντήρησης της ιστοσελίδας που θα φιλοξενεί το περιβάλλον περιήγησης και αναζήτησης του ψηφιοποιημένου περιεχομένου της εφημερίδας. Σε συνεργατικά σχήματα, που αναλαμβάνουν από κοινού ένα έργο ψηφιοποίησης, το κόστος είναι συνήθως πολύ χαμηλότερο με την προϋπόθεση ότι αξιοποιούν τα ίδια τεχνικά μέσα και διατηρούν κοινή δικτυακή πύλη για την παροχή του ηλεκτρονικού περιεχομένου.

6. Προσωπικό

Με βασικό άξονα τις ανάγκες του έργου και το χρονικό πλαίσιο εφαρμογής, η βιβλιοθήκη καλείται να ορίσει τον αριθμό και το επίπεδο εξειδίκευσης του προσωπικού που θα απαρτίζει την ομάδα υλοποίησης. Οι επιλογές που έχει η βιβλιοθήκη είναι είτε να απασχολήσει μέρος του υπάρχοντος προσωπικού σε εφαρμογές ψηφιοποίησης, αφού αρχικά προηγηθεί η κατάλληλη επιμόρφωση, είτε να προσλάβει εξειδικευμένο προσωπικό για την αποκλειστική ανάθεση του έργου. Και στις δύο περιπτώσεις είναι σημαντικό για την ομάδα υλοποίησης να υπάρχει εύλογο χρονικό διάστημα πλήρους εξοικείωσης με τον απαραίτητο τεχνικό εξοπλισμό και με τα ηλεκτρονικά προγράμματα διαχείρισης δεδομένων, ώστε η διαδικασία της ψηφιοποίησης να προχωρήσει γρήγορα και με καλό ρυθμό (Fitzgerald, 2003).

3. Θέματα ψηφιοποίησης ιστορικών εφημερίδων

Η ψηφιοποίηση παλαιότυπων ιστορικών εφημερίδων αποτελεί μεγάλη πρόκληση λόγω των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών που διέπουν το υλικό αυτό. Κατά τη διαδικασία επιλογής, σάρωσης και επεξεργασίας της ιστορικής εφημερίδας, υπάρχουν πολλές παράμετροι που θα πρέπει να εξεταστούν.

3.1 Ψηφιοποίηση, OCR και φυσικά χαρακτηριστικά

Σε παλαιότυπες εφημερίδες το μέγεθος, η δομή και η διάταξη του περιεχομένου προβληματίζουν. Στις περισσότερες εφημερίδες του 19ου αιώνα παρατηρούμε ότι το άρθρο παρουσιάζεται χωρίς εμφανή διακριτικά αρχής και τέλους σε στήλες που εκτείνονται κατακόρυφα και κατά μήκος της εφημερίδας. Πολλά κείμενα-άρθρα δεν έχουν επικεφαλίδα. Όσα έχουν, αυτή διατυπώνεται με τυπογραφικά στοιχεία λίγο μεγαλύτερα από αυτά του κειμένου, γεγονός που δυσκολεύει την αναγνώριση και διαχωρισμό των άρθρων και των τίτλων τους. Σε πολλές περιπτώσεις παλαιότυπων εφημερίδων η διάταξη του περιεχομένου είναι τόσο περίπλοκη που δημιουργούνται προβλήματα κατά τη διαδικασία της ηλεκτρονικής οπτικής αναγνώρισης (OCR). Ενδεικτικά, ένα άρθρο μπορεί να ξεκινά από συγκεκριμένη σελίδα και στήλη, να διακόπτεται από την παρεμβολή εικόνας που αντιστοιχεί σε άλλο άρθρο ή κείμενο, να παρεμβάλλονται διαφημίσεις ή άλλα πληροφοριακά αντικείμενα και το άρθρο να συνεχίζει σε άλλες σελίδες της εφημερίδας, όχι απαραίτητα στην αμέσως επόμενη. Η διάταξη αυτή επηρεάζει την ποιότητα της ηλεκτρονικής ανάγνωσης από την πλευρά του διαχωρισμού των περιοχών κειμένου και απομόνωσης του συνολικού άρθρου με τις αντίστοιχες θεματικά εικόνες.

Άλλο σύννηθες πρόβλημα κατά τη διαδικασία της ηλεκτρονικής οπτικής αναγνώρισης (OCR) είναι το ελάχιστο, σχεδόν μηδαμινό, κενό που παρατηρείται μεταξύ των σειρών του κειμένου. Οι μηχανισμοί εφαρμογών OCR αδυνατούν να επεξεργαστούν ένα τόσο πυκνογραμμένο κείμενο, με αποτέλεσμα να επιβάλλεται επέμβαση για διορθώσεις και χρήση ηλεκτρονικών λεξικών για έλεγχο.

Στην περίπτωση των ελληνικών ιστορικών εφημερίδων ένα άλλο βασικό ζήτημα που προβληματίζει είναι η γλώσσα. Η χρήση παλαιότερων μορφών της ελληνικής γλώσσας (αρχαϊζουσας ελληνικής, καθαρεύουσας ελληνικής), που χαρακτηρίζεται από το πολυτονικό σύστημα και από πληθώρα ακυρωμένων λεκτικών τύπων, καθιστά το κείμενο εξαιρετικά προβληματικό για άνετη ηλεκτρονική οπτική αναγνώριση και επηρεάζει κατ' επέκταση την αναζήτηση με λέξεις κλειδιά. Το πρόβλημα γίνεται εντονότερο, όταν η σάρωση και η ηλεκτρονική οπτική αναγνώριση βασίζονται σε μικροφίλμ, όπου οι σελίδες συχνά εμφανίζουν πλαγιασμένα και λοξά γράμματα λόγω της μεταφοράς της εικόνας από δεμένους τόμους εφημερίδων στα σημεία κοντά στο δέσιμο.

Αρκετά είναι τα παραδείγματα βιβλιοθηκών και κέντρων ψηφιοποίησης ([Colorado Historical Society](#), [Utah University Library](#), κ.ά.) που έκριναν αποτελεσματικότερη τη δημιουργία ψηφιοποιημένων αρχείων βασισμένων σε αρχεία εφημερίδων μικροφίλμ, αφού έκριναν ότι το πρόγραμμα επεξεργασίας και ανάλυσης των δεδομένων που επέλεξαν συνεργαζόταν ικανοποιητικά με αυτή τη μορφή υλικού. Η παραγωγή ψηφιοποιημένων αρχείων από μικροφίλμ μπορεί να επιφέρει θετικά ή αρνητικά αποτελέσματα ανάλογα με το βαθμό συντήρησης των ταινιών μικροφίλμ και με τις συνθήκες κάτω από τις οποίες έγινε η μεταφορά από την έντυπη στη μορφή μικροφίλμ. Τα δεδομένα πλεονεκτήματα της σάρωσης από μικροφίλμ είναι η αυξημένη αυτοματοποίηση κατά το στάδιο της σάρωσης (τοποθέτηση

ταινίας και αυτόματη σάρωση χωρίς την παρεμβολή προσωπικού), το χαμηλό κόστος δημιουργίας τελικής εικόνας (πρόκειται για σταθερή εικόνα, η οποία δεν απαιτεί ιδιαίτερες ενέργειες συντήρησης, καθαρισμού και γενικής επιμέλειας) και η άμεση διαθεσιμότητα του πρωτογενούς υλικού (τα μικροφίλμ δεν αποσύρονται από τη συλλογή για μεγάλο χρονικό διάστημα) (Arlitsch & Herbert, 2004).

Σε άλλες περιπτώσεις ([Waterford City Council Library](#), Ιρλανδία, [Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη](#) σε συνεργασία με το [Ίδρυμα Τεχνολογίας και Έρευνας, Ινστιτούτο Πληροφορικής](#), Κρήτη) παρατηρούμε ότι προτιμήθηκε για τις ανάγκες της ψηφιοποίησης η πρωτότυπη έντυπη πηγή, η οποία σε συνεργασία με το πρόγραμμα επεξεργασίας και ανάλυσης δεδομένων φέρει πιο καθαρές και ζωηρές εικόνες κατά την ψηφιοποίηση. Παρ' όλα αυτά, η χρήση της πρωτότυπης πηγής σε μια τέτοια διαδικασία δεν χαρακτηρίζεται ιδανική καθώς καθυστερεί πολύ την εξέλιξη της ψηφιοποίησης, απαιτεί κατάλληλο και προσεκτικό χειρισμό του ιστορικού αντικειμένου, και σε περιπτώσεις όπου η φυσική κατάσταση του υλικού είναι κακή (λεκέδες, σκόνη, ξεθώριασμα, οπές, σχισίματα, ακανόνιστα μεγέθη γραμματοσειρών, φθαρμένα τυπογραφικά στοιχεία, οριζόντια και κάθετα σπασίματα σε κείμενο, κ.ά.) χρειάζονται επιμελείς επεμβάσεις με τεχνικά μέσα για φωτεινότητα και καθαρότητα (Fitzgerald, 2003; Jones, 2004).

3.2 Ψηφιοποίηση, αναζήτηση και ανάκτηση πληροφορίας

Το πληροφοριακό περιεχόμενο των εφημερίδων διαφέρει σημαντικά από το περιεχόμενο άλλων τύπων υλικού. Χαρακτηρίζεται κατά βάση από κύριες ονομασίες συνόλων, δηλ. ονόματα συλλογικών οργάνων, ανθρώπων, τόπων, δράσεων, χρονικών περιόδων, γεγονότων (Allen, et al, 2007). Πρόσφατες έρευνες τεκμηρίωσαν τις τάσεις των ερευνητών ανθρωπιστικών επιστημών, ιδιαίτερα των ιστορικών, να επιλέγουν κύρια ονόματα στην αναζήτησή τους σε ιστορικές πηγές, ενώ σε ανάλογη έρευνα για επιστήμονες γενεαλόγους αποδείχτηκε ότι στην αναζήτησή τους χρησιμοποιούν ονόματα φυσικών προσώπων και τοποθεσιών (Crane & Jones, 2006). Επιπλέον, βασικός άξονας αναζήτησης για τους χρήστες παλαιότυπων εφημερίδων είναι η κατηγοριοποίηση του περιεχομένου με βάση το είδος της πληροφορίας (π.χ. άρθρα, κριτικές, διαφημίσεις κ.ά.) και τη γενική θεματική της κατηγορία (π.χ. διεθνή νέα, τοπικά νέα, αθλητικά νέα κ.ά.). Η κατηγοριοποίηση του περιεχομένου με βάση το είδος της πληροφορίας μπορεί να πραγματοποιηθεί και αυτόματα, αν το επιτρέπει η δομή της εφημερίδας, π.χ. αν οι διαφημίσεις εμφανίζονται σε συγκεκριμένο χώρο συγκεκριμένων σελίδων.

Τα στοιχεία του είδους της πληροφορίας και της θεματικής κατηγορίας του περιεχομένου (συμπεριλαμβανομένης της εικονογράφησης), τα οποία εισάγονται όχι αυτόματα, οφείλουν να ακολουθούν τους πρότυπους κατα περίπτωση κανόνες μορφοποίησης μεταδεδομένων και καλύπτουν την πληροφοριακή δομή του υλικού, ενώ τα στοιχεία έκτασης (σελίδες, μήκος, πλάτος φυλλου σε εκατοστά) και οι αριθμητικοί και χρονολογικοί προσδιορισμοί (αριθμός τεύχους, ημερομηνίες) καλύπτουν τη φυσική δομή του υλικού και μπορούν να εισάγονται αυτόματα μέσω του προγράμματος που θα χειρίζεται την οργάνωση και την ονομασία των αρχείων (Ingram, 2007; Fitzgerald, 2003). Όλα τα παραπάνω στοιχεία μπορούν να τεθούν σε αναζήτηση από τους χρήστες είτε μεμονωμένα είτε σε συνδυασμό, π.χ. όνομα και είδος και χρονολογία φύλλου.

Προτεινόμενα στοιχεία μεταδεδομένων για ψηφιοποιημένες εφημερίδες σύμφωνα με την OCLC ([Online Computer Library Center](#)) είναι (Ingram, 2007):

Σε επίπεδο περιγραφής φύλλου:	Σε επίπεδο τεύχους:
<p>Τίτλος Εκδότης Ημερομηνία έκδοσης Τόπος έκδοσης Τεύχος</p>	<p>Αριθμός σελίδων</p>

Σε σχετική έρευνα που διεξήγαγε το Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνια, ΗΠΑ, στο πλαίσιο του προγράμματος ψηφιοποίησης εφημερίδων California Newspaper Digitization Project (CNDP), κάλεσε τους μελετητές και χρήστες παλαιότυπων εφημερίδων να χρησιμοποιήσουν δοκιμαστικές βάσεις με διαφορετικά χαρακτηριστικά, ανάλογα με την εταιρεία προμήθειας, και να εκτιμήσουν τη λειτουργία και τις υπηρεσίες τους ως προς την ταχύτητα, την ευκολία πλοήγησης και την ποιότητα των αποτελεσμάτων, ώστε το Πανεπιστήμιο να καταλήξει στον καλύτερο δυνατό σχεδιασμό των χαρακτηριστικών της προς ανάπτυξη βάσης. Στο τέλος της έρευνας διαπιστώθηκε ότι, όσο περισσότερες επιλογές αναζήτησης και πλοήγησης παρέχονται στο κοινό, τόσο πιο επιτυχημένο θα είναι το έργο του. Οι χρήστες θεώρησαν σημαντικό να έχουν τη δυνατότητα να ψάξουν με φράση, με τη χρήση εντολών Boolean και με λέξεις-κλειδιά σε ολόκληρο το κείμενο της εφημερίδας, αλλά και σε τίτλους άρθρων, ενώ παράλληλα να μπορούν να ορίσουν το χρονικό πλαίσιο της επιλογής τους. Στην εμφάνιση των αποτελεσμάτων οι χρήστες ενδιαφέρθηκαν να λάβουν τον τίτλο της εφημερίδας, των άρθρων, την ημερομηνία της έκδοσης και συνδέσμους για το κάθε άρθρο και την αντίστοιχη πιθανή εικονογράφηση. Με το άνοιγμα της ψηφιοποιημένης σελίδας της εφημερίδας στην οθόνη τους η έρευνα έδειξε ότι αυτό που επιθυμούν οι χρήστες να εντοπίσουν άμεσα είναι οι λέξεις που αναζήτησαν μέσα στο περιεχόμενο που ανακτήθηκε. Οι λέξεις αυτές μπορούν να τονίζονται με ορισμένο χρώμα ή με υπογράμμιση ή ακόμα και με πιο έντονα γράμματα, αρκεί να ξεχωρίζουν. Τέλος, διαπιστώθηκε ότι οι χρήστες θεωρούν σημαντικό να μπορούν ευέλικτα να πλοηγηθούν σε παλαιότερο ή νεότερο τεύχος και να δίνεται εμφανώς η πληροφορία της διαθεσιμότητάς του (Jones, 2004).

Διαπιστώνεται επομένως, ότι αυτή η διαδικασία της αναγνώρισης ονομασμένης οντότητας σε ιστορικά ντοκουμέντα (πρόσωπο, γεγονός, τόπος, δράση) συμβάλλει πρωτίστως στην ικανοποίηση των πληροφοριακών αναγκών των χρηστών αλλά και στη σύσταση οργανωμένων χαρακτηρισμένων οντολογικών συνόλων, που θα επιτρέπουν τη γρήγορη και εύκολη πρόσβαση στην ακριβή πληροφορία (Crane & Jones, 2006). Απαραίτητη κρίνεται και η διάθεση πρότυπων εργαλείων καθιερωμένων όρων, ώστε να επιτυγχάνεται ο έλεγχος και η πιστοποίηση των περιγραφικών λέξεων που θα αποτελούν τα οντολογικά σύνολα (Ingram, 2007).

4. Προτάσεις για την υποστήριξη και την προώθηση των συλλόγων των ελληνικών ιστορικών εφημερίδων σε κοινή ηλεκτρονική βάση.

Για την προβολή και την ανάδειξη της ιστορικής αξίας των παλαιότυπων ελληνικών εφημερίδων αλλά και για την αποτελεσματικότερη αξιοποίηση του περιεχομένου τους, προτείνονται:

- Η σύσταση ενός Εθνικού Κέντρου Ψηφιακής Αξιοποίησης Ιστορικών Εφημερίδων

- Η σύνταξη και καθιέρωση εθνικών προτύπων και εθνικής πολιτικής για την υλοποίηση έργων ψηφιοποίησης ιστορικών εφημερίδων
- Προβολή και προώθηση (μάρκετινγκ) των έργων ψηφιοποίησης ιστορικών εφημερίδων

Ειδικότερα:

4.1 Εθνικό Κέντρο Ψηφιακής Αξιοποίησης Ιστορικών Εφημερίδων:

Η δημιουργία εθνικού κέντρου ή περιφερειακών κέντρων ψηφιακής αξιοποίησης ιστορικών εφημερίδων θα αποτελέσει σημαντικό βήμα για τη συλλογή, την οργάνωση και την ηλεκτρονική διάθεση των συλλογών παλαιότυπων εφημερίδων. Ένα εθνικό κέντρο μέριμνας ιστορικών συλλογών μπορεί να αποκτήσει τα υλικοτεχνικά μέσα που θα στηρίξουν δράσεις ψηφιοποίησης και ηλεκτρονικής προβολής των συλλογών και να προσφέρει αξιόπιστες συνθήκες συνεργασίας με βιβλιοθήκες, αρχειακά κέντρα, ιδρύματα ή ακόμα και με ιδιώτες που έχουν στην κατοχή τους συλλογές ιστορικών εφημερίδων. Οι φορείς που θα αποφασίσουν να υλοποιήσουν έργα ψηφιοποίησης ιστορικών εφημερίδων και να συνεργαστούν με ένα τέτοιο εθνικό κέντρο, θα έχουν τη δυνατότητα να αξιοποιήσουν τους ειδικά διαμορφωμένους χώρους, κατάλληλα εξοπλισμένους με τα απαραίτητα φυσικά εξαρτήματα και λειτουργικά προγράμματα σύμφωνα με ορισμένες προδιαγραφές. Κάτι τέτοιο θα συνέφερε οικονομικά τις βιβλιοθήκες και κάθε ανάλογο φορέα, καθώς αποφεύγεται η δαπάνη για υλικό εξοπλισμού. Αν ο απαραίτητος εξοπλισμός βρίσκεται εγκατεστημένος σε εθνικό ή σε περιφερειακό κέντρο, τότε απαιτείται η μεταφορά της συλλογής των ιστορικών εφημερίδων (σε οποιαδήποτε μορφή, έντυπη ή μικροφίλμ) στο χώρο όπου θα πραγματοποιηθεί η σάρωση και η επεξεργασία. Το ζήτημα που προκύπτει με τέτοιου είδους συνεργατικά σχήματα και που θα πρέπει να αντιμετωπίσουν οι βιβλιοθήκες/φορείς είναι το προσωπικό που θα διατεθεί. Σε περίπτωση που το κέντρο συνεργάζεται με εξειδικευμένο προσωπικό μπορεί να το προτείνει στη βιβλιοθήκη, η οποία θα αναλάβει κόστος της απασχόλησης, ή εναλλακτικά η βιβλιοθήκη μπορεί να αναθέσει το έργο και να αποστείλει υπαλλήλους που απασχολεί ήδη και που θα έχουν λάβει την ανάλογη κατάρτιση για την διεκπεραίωση της διαδικασίας της ψηφιοποίησης. Συνεπώς, η εξέλιξη, υλοποίηση και τελική ποιότητα του έργου θα εξαρτηθεί αναπόφευκτα από το πλαίσιο δυνατοτήτων και δεδομένων κάθε βιβλιοθήκης/φορέα (Fitzgerald, 2003).

Σε κάθε περίπτωση, ένα εθνικό κέντρο ψηφιακής αξιοποίησης ιστορικών εφημερίδων, οφείλει να εξασφαλίζει υψηλής ποιότητας υπηρεσίες, να είναι σε θέση να παρέχει σταθερές και κινητές μονάδες ψηφιοποίησης, να διαχειρίζεται ορθά και λειτουργικά το ψηφιοποιημένο υλικό, να περιγράφει, να επεξηγεί και να τεκμηριώνει το υλικό αυτό, να συντηρεί και να διαφυλάττει σε κατάλληλες συνθήκες τόσο το ψηφιοποιημένο όσο και το πρωτότυπο υλικό, να προβάλλει το υλικό με διάφορους τρόπους (διαδίκτυο, συνέδρια, εκθέσεις, εκδηλώσεις, εκδόσεις κ.ά.).

4.2 Σύνταξη και καθιέρωση εθνικών προτύπων και εθνικής πολιτικής:

Εθνικά πρότυπα και εθνική πολιτική για ψηφιοποίηση ιστορικών εφημερίδων επιβάλλεται να αναπτυχθούν και να τεθούν σε εφαρμογή για την ομαλότερη και δυναμικότερη συνεργασία των βιβλιοθηκών/φορέων. Για τη σύνταξη σταθερών προτύπων ψηφιοποίησης παλαιότυπων ιστορικών εφημερίδων θα πρέπει να ληφθούν υπόψη τα παρακάτω:

- οδηγίες για την επιλογή του υλικού

- δημιουργία ψηφιακών εικόνων
- συμπίεση ψηφιακών εικόνων και διαχείρισή τους στο διαδίκτυο
- ανάλυση απαιτήσεων OCR
- ονομασία αρχείων
- διαδικασία ανάγνωσης, παρακολούθησης και ανίχνευσης ψηφιοποιημένων αρχείων
- καθορισμός μεταδεδομένων
- διατήρηση ψηφιακών εικόνων
- «χώροι» καταχώρησης και αποθήκευσης

Η ανάπτυξη εθνικών προτύπων και πολιτικών για την ψηφιοποίηση ιστορικών εφημερίδων και η σύσταση εθνικού κέντρου υποστήριξης και διάθεσης θα συμβάλουν σημαντικά στην ολοκλήρωση ποιοτικών έργων ψηφιοποίησης στην Ελλάδα που θα καλύπτουν τις απαιτήσεις των χρηστών και θα προβάλλουν την ιστορική αξία των ελληνικών παλαιότυπων εφημερίδων σε εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο. Στην κατεύθυνση αυτή μπορούν να συμβάλουν εποικοδομητικά τα ελληνικά πανεπιστημιακά ιδρύματα, ιδιαίτερα τα σχετικά επί του αντικείμενου τμήματα, καθώς και ελληνικοί και ξένοι φορείς που αναλαμβάνουν έργα ψηφιοποίησης εντύπων.

4.3 Προβολή και προώθηση (μάρκετινγκ) των έργων ψηφιοποίησης ιστορικών εφημερίδων:

Η προβολή και η προώθηση των έργων ψηφιοποίησης ιστορικών εφημερίδων αποτελεί τη σημαντικότερη ίσως ενέργεια για την αξιοποίηση του περιεχομένου αυτού του υλικού σε κάθε επίπεδο, από την απλή ανάκτηση και ανάγνωση ως την επιστημονική αξιοποίηση της πληροφορίας. Η προβολή και δημοσιότητα τέτοιων έργων στο ευρύ και στο εξειδικευμένο κοινό πρέπει να αποτελεί υποχρέωση κάθε φορέα υλοποίησης. Η δυνατότητα ανάκτησης πληροφοριών από ψηφιοποιημένες ιστορικές εφημερίδες είναι καλό να προβάλλεται και να παρέχεται από ιστοσελίδες ποικίλων φορέων που στοχεύουν στην ενημέρωση του κοινού. Αναφέρονται ενδεικτικά:

- ιστοσελίδες βιβλιοθηκών (ακαδημαϊκών, δημοτικών, σχολικών)
- ιστοσελίδες ερευνητικών κέντρων
- θεματικές πύλες, ιδιαίτερα
 - με έμφαση στις επιστήμες της Ιστορίας, Φιλολογίας, Δημοσιογραφίας, Κοινωνιολογίας, Πολιτικής & Διπλωματίας, Αρχαιολογίας & Μουσειολογίας, Γλωσσολογίας, Γεωγραφίας
- εκπαιδευτικές πύλες
- πύλες ειδησεογραφικής ενημέρωσης
- ιστοσελίδες υπουργείων, κρατικών φορέων & οργανισμών
- ιστοσελίδες ενώσεων που προάγουν την παιδεία και τον πολιτισμό

Η προβολή συλλογικής βάσης ελληνικών ψηφιοποιημένων εφημερίδων πρέπει να γίνει και στο εξωτερικό. Είναι άλλωστε γεγονός ότι πολλές ελληνικές ιστορικές εφημερίδες, ιδιαίτερα οι πρώτες χρονολογικά, εκδόθηκαν στο εξωτερικό (π.χ. «Εφημερίς»-Βιέννη 1790, «Αθηνά»-Παρίσι 1819, «Νέα Ημέρα»-Τεργέστη 1855, «Ο Βρετανικός Αστήρ»-Λονδίνο 1860) (Αντωνόπουλος, 2007). Υπάρχει λοιπόν το έδαφος για συνεργασία και σύμπραξη με ανάλογους φορείς του εξωτερικού – ευρωπαϊκούς κυρίως - που προωθούν παρόμοια έργα. Με αυτήν την προοπτική ο υπεύθυνος εθνικός φορέας, κατά την κατάρτιση προτύπων και πολιτικών υλοποίησης έργων ψηφιοποίησης ελληνικών ιστορικών εφημερίδων, οφείλει να λάβει υπόψη τα διεθνώς αποδεκτά πρότυπα και τις πολιτικές που έχουν δοκιμαστεί και έχουν

επιφέρει αποτελέσματα, αφού βεβαίως φροντίσει για την προσαρμογή τους στις ανάγκες που διέπουν το ελληνικό υλικό και στις απαιτήσεις των αντίστοιχων χρηστών.

5. Συμπεράσματα

«Δεν υπάρχει άλλη πηγή πληροφόρησης που να καταγράφει τα στάδια εξέλιξης της ανθρώπινης κοινωνίας σε καθημερινή βάση, όπως η εφημερίδα», αναφέρει η Βρετανική Βιβλιοθήκη στο πλαίσιο των ενεργειών για την ανάληψη σχετικού έργου ψηφιοποίησης (Fitzgerald, 2003, απόδοση στα ελληνικά από τη γράφουσα).

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται συνεχής δραστηριότητα για τη διάθεση του περιεχομένου των ιστορικών εφημερίδων στο διαδίκτυο. Οι απαιτήσεις των χρηστών για γρήγορη και εύκολη ανάκτηση συγκεκριμένης πληροφορίας επιφέρουν το σχεδιασμό αποτελεσματικότερων προγραμμάτων διαχείρισης ηλεκτρονικού περιεχομένου και αυξάνουν το ενδιαφέρον και τις ελπίδες των βιβλιοθηκών/φορέων για την παροχή βέλτιστων υπηρεσιών αναζήτησης και πλοήγησης (King, 2005). Για μια τόσο πολυσχιδή πηγή πληροφόρησης, όπως η ιστορική εφημερίδα, η οποία χρησιμοποιείται για την εξυπηρέτηση ποικίλων σκοπών από ευρύ κοινό, η ηλεκτρονική καταχώρισή της και ο άμεσος εντοπισμός της πληροφορίας στην εκτενή ύλη της θα προσφέρει νέες μεθόδους έρευνας και θα καλύψει σημαντικά κενά σε επιστημονικές μελέτες και εργασίες. Ο βασικός στόχος και η κινητήρια δύναμη στην ανάληψη του έργου για την συλλογική ψηφιοποίηση των ελληνικών ιστορικών εφημερίδων είναι η δημιουργική αξιοποίηση του τεράστιου όγκου πληροφοριών που μέχρι σήμερα παραμένει σχεδόν ανεκμετάλλετος, η προσβασιμότητά του σε όλους και η διάθεση των περιεχομένων του τόσο στην επιστημονική έρευνα όσο και στο ευρύ κοινό.

Βιβλιογραφία

ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΣ, Θ., 2007. *Ημέρες τύπου*. Αθήνα: ΠΟΕΣΥ

ΓΑΒΡΙΛΗΣ, Δ., et al, 2004. *Κοσμόπολις: δημιουργώντας ψηφιακό περιεχόμενο στην ελληνική γλώσσα*. http://eprints.rclis.org/archive/00005572/01/2004_Kosmopolis.pdf [πρόσβαση στις 24-08-2008]

ΛΑΪΟΣ, Γ., 1955. Ο Γεώργιος Βεντότης, ο Ζακύνθιος και η πρώτη ελληνική εφημερίδα 1784. *Επιθεώρηση Τέχνης*. 2 (8) σσ. 149-154.

MAMMA, E., 2006. *Ανάπτυξη και διαχείριση ψηφιακών συλλογών εφημερίδων*. http://eprints.rclis.org/archive/00008181/01/MAMMA_NEWSPAPERS'_DIGITAL_COLLECTIONS.pdf [πρόσβαση στις 24-08-2008]

ALLEN, R.B. & SCHALOW, J., 1999. Metadata and data structures for the historical newspaper digital library. In *Proceedings of the 1999 ACM CIKM International Conference on Information and Knowledge Management*. Kansas City: ACM. pp. 147-153

ALLEN, R.B., et al, 2007. A Framework for Text Processing and Supporting Access to Collections of Digitized Historical Newspapers. *Lecture Notes in Computer Science*. 4558/2007 pp. 235-244.

ARLITSCH, K.& HERBERT, J., 2004. Microfilm, paper and OCR. *Microform & Imaging Review*. 32 (2) pp. 59-67.

BCR, 2008. *CDP Digital Imaging Best Practices*. www.bcr.org/cdp/best/digital-imaging-bp.pdf [viewed 17-8-2008].

CRANE, G. & JONES, A., 2006. The challenge of virginia banks. In *Proceedings of the 6th ACM/IEEE-CS joint conference on Digital libraries*. New York: ACM. pp. 31-40.

DEEGAN, M., et al, 2002. Digitizing historic newspapers. *RLG DigiNews* (Web version) Issue 15, August. 6 (4) <http://worldcat.org/arcviewer/1/OCC/2007/08/08/0000070519/viewer/file730.html#feature2> [viewed 17-8-2008].

DOERR, M., et al, 2007. *Diathesis: OCR based semantic annotation of newspapers*. <http://www.ics.forth.gr/isl/publications/paperlink/diathesis.pdf> [viewed 17-8-2008].

FITZGERALD, E., 2003. *Newspaper digitization pilot project*. http://www.askaboutireland.ie/resources/OCR_DigitisationAndTranscriptionOfNewspapers.pdf [viewed 17-08-2008].

HIRTLE, P., 2002. The impact of digitization on special collections in libraries. *Libraries & Culture*. 37 (1) pp. 42-52.

INGRAM, G., 2007. *Handling digital newspapers*. www.califa.org/digitizationsymposium/speakers/califa_newspapers.ppt [viewed 17-8-2008].

JAMES-GILBOE, L., 2005. The challenge of digitization. *The Serials Librarian*. 49 (1/2) pp. 155-163.

JONES, A., 2004. The importance of "Yesterday's News". In *Technical report for IMLS project-"The Richmond Daily Dispatch"*. <http://dlxs.richmond.edu/d/ddr/docs/papers/yesterdaysnews.pdf> [viewed 24-08-2008]

JONES, A., 2005. The many uses of newspapers. In *Technical report for IMLS project-"The Richmond Daily Dispatch"*. <http://dlxs.richmond.edu/d/ddr/docs/papers/usesofnewspapers.pdf> [viewed 24-08-2008]

KING, E., 2005. Digitisation of newspapers at the British Library. *The Serials Librarian*. 49 (1/2) pp. 165-181.